

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

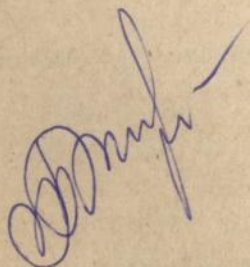
МАЦЕБОРКО ВАЛЕНТИНА ТИМОФІВНА

НАРОДНІ УНІВЕРСИТЕТИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ТА ЇХ
ДІЯЛЬНІСТЬ У 50 -80-і рр. ХХ ст.

Спеціальність 17.00.01-Теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00729221 (N)

Дисертацією є рукопис. — 7

Робота виконана у Київському державному інституті культури.

Наукові керівники: доктор педагогічних наук, член-кореспондент
АН Росії

Даринський Анатолій Вікторович

доктор історичних наук, професор
Гордіснюк Леонід Митрофанович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Даниленко Віктор Михайлович

кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник

Єрмаков Іван Гнатович.

Провідна установа: **Інститут підвищення кваліфікації
працівників культури Міністерства
культури і мистецтв України.**

Захист відбудеться 12 червня 1997 року о 14 год. на засіданні
Спеціалізованої Вченої Ради Д 01.34.02 при Київському державному
інституті культури за адресою 252133, м. Київ, вул.Щорса 36,
ауд.209.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського
державного інституту культури (м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий 8 травня 1997 року.

Вчений секретар

Спеціалізованої Вченої Ради

Загадарчук Г.М.

ВСТУП

Актуальність дисертаційного дослідження. В умовах демократизації українського суспільства, коли руйнуються стереотипи і виробляються нові підходи до вирішення завдань розбудови незалежної України, переходу економіки на ринкові відносини, виховні завдання набувають особливої гостроти і актуальності.

Сучасний рівень розв'язання цих завдань вимагає фундаментальних досліджень в галузі формування духовної культури, розкриття впливу на цей процес об'єктивних і суб'єктивних чинників. Успішне вирішення назрілих завдань можливе лише на основі набутого, критично осмисленого досвіду, з урахуванням найціннішого в ньому.

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлюється й тим, що народні університети культури протягом тривалого періоду свого існування виконували важливі функції в естетичному вихованні, у формуванні морально-етичних цінностей, оприяли підвищенню освітнього і культурного рівня слухачів.

В той же час, народні університети культури як важлива форма ідейного впливу широко використовувалися ідеологічними органами державної і партійної системи для формування в суспільній свідомості так званого класового, марксистсько-ленінського світогляду; ідейних переконань, непримиренності до інших ідеологій.

Про роль і значення народних університетів культури в суспільному житті в умовах радянської дійсності свідчить і те, що не було жодного рішення з'їзду чи пленуму ЦК Компартії, у яких би не розглядалися питання їх діяльності. Що ж до окремих постанов з

ідеологічних питань та політико-виховної роботи, то вони містили буквально конкретні установки і завдання державних органів, громадських організацій, наукових та освітніх закладів щодо розбудови та ефективного використання народних університетів як важливої форми освітньої та ідеологічної роботи.

В нинішніх умовах розбудови незалежної України, з помітним поживленням процесів національного і духовного відродження помітно розширюється мережа освітніх закладів, а отже, і зростає роль установ і організацій, які займаються освітньою діяльністю. Всебічне дослідження досвіду діяльності народних університетів культури дозволило виявити тенденції, напрями і характерні риси навчального процесу в цих громадських навчальних закладах, з'ясувати роль і значення виховання як суспільно необхідного заходу формування розвиненої особистості. Позитивний досвід, нагромаджений такими унікальними навчальними закладами, як народні університети культури, може бути ефективно використаний в Україні. Не виключена в перспективі можливість відновлення діяльності і самих народних університетів культури, можливо, з іншими цільовими установками і завданнями, зокрема як однієї з форм продовження самоосвіти. В умовах широкої поінформованості людей через засоби масової інформації навчальні заклади типу народного університету культури не зможуть обмежитися лише ретрансляцією сукупності розрізнених знань. Постає гостра потреба впровадження в навчальний процес як новітніх, так і уже випробуваних педагогічних "технологій" - застосування ефективних форм і методів навчання, врахування специфіки роботи з дорослими, що значно розширить сферу педагогічних можливостей. Народні університети культури відіграли певну роль у формуванні громадянської позиції слухачів, у розширенні сфери їх інтересів і потреб щодо вибору засобів, форм і методів естетичного задоволення духовних запитів.

Стан наукової розробки теми. Діяльність народних університетів загалом, і народних університетів культури зокрема,

постійно були в центрі уваги дослідників. Крім істориків, до неї виявляли інтерес педагоги, соціологи, філософи, психологи. При цьому слід відзначити, що в їхніх дослідженнях, здійснених ще у радянський період, відчутні недомовлення, певна непослідовність спостережень і висновків, подекуди й необ'єктивний погляд на конкретні факти, явища, що в цілому були не поодинокими за тих часів.

У дисертації широко використані праці А.В.Даринського, Л.В.Дубравіної, Ф.І.Казакової, Д.М.Махліна, Г.Л.Зінченко,¹ у яких розглядаються питання організації і діяльності народних університетів на загальнодержавному рівні, але, на жаль, висвітлюються вони необ'єктивно, поверхово, ілюстративно. Багато фактів, положень та висновків потребують докорінної переоцінки.

Особлива увага приділена у роботі аналізу праць Р.П.Скудри, Т.С.Горбунової, Л.К.Камишанової, А.Н.Свободіна, в яких на загальносоюзному матеріалі висвітлюються питання розвитку народних університетів культури,² однак висвітлюються, по-перше, не з наукової, а з суто пропагандистської точки зору. Тому вони мають переважно інформативний, а не аналітичний характер. По-друге, звертаючись навіть до актуальних питань, автори цих публікацій традиційно орієнтувались на офіційні партійні документи, обмежувалися в

¹ Даринский А.В. Народные университеты - центры самообразования. - М.: Знание, 1977. - 36 с.; Непрерывное образование // Советская педагогика. 1975. - №6. - С.16-25.; Дубровина Л.В. Народные университеты. -М.: Знание, 1963. -171 с.; Перспективы развития народных университетов -М., 1972. -24 с.; Казакова Ф.И. Руководство самообразованием слушателей народных университетов. - М., 1981. - 36 с.; Махлин М.Д. Активизация учебно-воспитательного процесса в народном университете. -М., 1981. - 36 с.; Зинченко Г.Л. Возрастание роли народных университетов в системе непрерывного образования. -М.,1981. - 40 с.

² Скудра Р.П. Возрастание роли народных университетов в образовании и воспитании трудящихся в период развитого социализма. -М., 1979. - 22 с.; Горбунова Т.С. Народные университеты культуры. - М.: Сов. Россия, 1981. - 92 с.; Камышанова Л.К. Особенности учебного процесса в народном университете культуры. - Л., 1973. - 28с.; Практические занятия в народном университете культуры // Слово лектора, 1973. - №II. - С.14-16; Сельские народные университеты культуры. - М.: Мол.гвардия, 1957. - 39 с.

виробному їх коментуванням з однозначно позитивною оцінкою функціонованих форм і методів діяльності народних університетів культури. По-третє, майже в усіх роботах, виданих здебільшого у видавництвах "Знання" і "Молодая гвардия", матеріал про діяльність цих закладів на Україні був, як правило, поданий досить скупо.

Тому нас найбільше цікавили ті праці, що публікувалися в Україні. Проблеми функціонування і розвитку народних університетів культури в нашій республіці знайшли певне відображення в ряді збірників, статей, присвячених питанням ідеологічної роботи,¹ а також в історико-партійній літературі.

Як складова частина системи ідеологічної, політико-виховної роботи розглядається діяльність народних університетів культури у працях Василенко В.К.², Матвієнко В.Я.³, в окремих статтях збірників присвячених питанням ідейно-виховної роботи на селі.⁴

Окрему групу публікацій, в яких аналізується діяльність народних університетів культури на Україні, становлять праці присвячені проблемам виховання молоді.⁵ В дослідженнях названих авторів

¹ Идеологическая работа: опыт, проблемы (Ред. кол. Л.М. Кравчук -руковод. и др. -К.: Политиздат Украины, 1981-1985. - Вып.1-5.

² Василенко В.К. Діяльність комуністичної партії України по перебудові партійної освіти і вдосконаленню масово-політичної роботи: 1966-1971 рр. - К.: Політвидав України, 1974. - 166 с.; Ідейно-політична робота партії в умовах розвинутого соціалізму. - К., Політвидав України, 1981. - 79 с.

³ Матвієнко В.Я. Партійное руководство идейно-воспитательной работой в трудовых коллективах. - К.: Политиздат Украины, 1987. -214 с.

⁴ Идейно-воспитательная работа на селе в современных условиях. Из опыта работы парторганизаций Украины. - К.: Политиздат Украины, 1980. - 299 с.; Пути совершенствования идейно-воспитательной работы на селе: Материалы областной научно-практической конференции. - Днепропетровск: Промінь, 1979. - 295 с.

⁵ Гордиенко Л.М. Воспитание молодёжи: комплексный подход. - К.: Политиздат Украины, 1984. - 208 с.; Молодому поколінню - комуністичну загартованість (з досвіду партійного керівництва комсомольськими організаціями та ідейно-виховною роботою серед молоді). - К.: Політвидав України, 1970. -195 с.; Моторнюк М.М. Виховання молодого покоління - справа народна. - К.: Політвидав України, 1974. - 238 с.; Ничкало Н.Г. Воспитание рабочей смены. - К.: Вища школа, 1983. - 57 с.

міститься значний фактичний матеріал, але вони, здебільшого, відзначаються описовістю, і, нерідко, відрізняються одна від одної лише різними прикладами успішної роботи народних університетів культури. Поза увагою авторів залишилися складні питання організації навчального процесу, бо часто відсоток охоплення слухачів, гола цифра приховували формальність у роботі цих закладів. В більшості досліджень події і факти висвітлюються в основному в позитивному плані і зводяться до констатації успіхів у справі виховання. Сам же процес виховання подається не як діалектично суперечливий.

Питання діяльності народних університетів культури в Росії і Російській Федерації висвітлені в ряді кандидатських дисертацій.¹

Окремі питання, важливі для нашої теми, знайшли відображення в кандидатських дисертаціях, присвячених моральному вихованню молоді на Україні.²

В цілому можна відзначити певні досягнення у висвітленні діяльності народних університетів культури на Україні. Однак предметом самостійного історичного дослідження, до того ж об'єктивного, вона ще не стала. Це й зумовило вибір нашого наукового пошуку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють, головним чином, 50-80-і рр. ХХ ст. - період важливий і складний в історії українського народу, що характеризується як позитивним, так і негативним досвідом в усіх сферах суспільного життя. В означений період народні університети культури набули найбільшого розвитку.

Об'єктом дослідження є діяльність народних університетів

¹ Климочкина Н.Я. Народные университеты в России: 1905-1907 гг.: Автор. дис. ... канд.ист.наук. - М., 1970. - 24 с.; Левашова Т.Н. Организация учебно-воспитательного процесса в народных университетах культуры. Автор. дис. ... канд.пед.наук. -Л., 1970. -16с.

² Белецкий В.С. Деятельность Коммунистической партии по нравственному воспитанию молодёжи: 1966-1970 гг.: Автор. дис. ... канд.ист.наук. - Днепропетровск, 1987. - 17 с.; Цимбалыстый В.Ф. Деятельность Компартии Украины по нравственному воспитанию сельской молодёжи: 1966-1975 гг. - К., 1985. - 25 с.

культури в Україні у 50 - 80-і рр. ХХ ст.

Предметом дослідження є основні напрямки, шляхи і засоби оптимізації їх діяльності: тематична спрямованість, зміст, форми і методи організації навчального процесу в народних університетах культури.

Мета і завдання дослідження. Враховуючи актуальність теми, її наукове і практичне значення, спираючись на досягнення попередників, з урахування стану її розробки, дисертант ставить за **метою**: вивчити, критично проаналізувати і узагальнити досвід діяльності народних університетів культури у 50 - 80-і рр. ХХ ст., виявити і висвітлити основні тенденції і найхарактерніші особливості, підвести підсумки і виробити конкретні практичні рекомендації.

У відповідності з визначеною метою автор ставить у своєму дослідженні такі **завдання**:

- простежити історію виникнення і розвитку народних університетів за кордоном і на Україні;
- вивчити і узагальнити досвід становлення і розвитку народних університетів культури як громадських навчальних закладів для дорослих, їх місце і роль в системі безперервної освіти;
- визначити місце і роль народних університетів культури в системі культурно-освітньої діяльності клубів;
- проаналізувати і охарактеризувати проблеми організації керівництва, кадрового забезпечення навчального процесу народних університетів культури;
- з'ясувати і узагальнити питання тематичної спрямованості і змісту та організаційно-методичного забезпечення навчального процесу;
- охарактеризувати ефективність діяльності народних університетів культури, зокрема - у залученні слухачів до культурмасової роботи у самодіяльних колективах;
- узагальнити досвід і визначити проблеми організації педагогічного процесу народних університетів;

- проаналізувати суттєві недоліки, втрати в діяльності народних університетів;
- підвести підсумки здійсненого дослідження, визначити перспективи її подальшої розробки, внести конкретні пропозиції щодо практичного використання узагальненого досвіду.

Методологічною і теоретичною основою дисертації стали загальні науково-дослідницькі принципи об'єктивності, історизму, всебічності, логічності, які дозволяють адекватно відобразити процеси історичної реальності. В процесі дослідження здійснено опитування 143 керівників народних університетів культури, 80 керівників клубних закладів і 1112 слухачів народних університетів з метою накопичення інформації для розгляду питань, які визначені як завдання наукового дослідження.

Джерельну базу дослідження склали документи рішень партійних і радянських органів, в яких міститься загальна характеристика діяльності народних університетів культури, наводяться конкретні факти, даються оцінки, визначаються завдання. У партійних документах очевидним є волонтаризм, суб'єктивізм командно-адміністративних методів управління.

Слід відзначити, що в досліджуваній період приймалося немало ґрунтовних рішень, але вони не завжди призводили до серйозних перемін, на які сподівалося суспільство. Доповіді на з'їздах, конференціях, пленумах партійних органів, а також на зборах партійно-господарського активу не відрізнялися глибоким аналітичним поглядом на причини негативних явищ. Скоріше простежувалися ці причини лише крізь призму тих завдань, що ставилися перед партійними і радянськими органами, громадськими організаціями і трудовими колективами, в тому числі й щодо діяльності народних університетів.

Працюючи над темою, дисертант використала документи і матеріали Центрального державного історичного архіву, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України,

державних архівів областей України, а також поточних архівів Міністерства культури, Товариства "Знання" та деяких інших відомств України, які були причетні до організації діяльності народних університетів культури.

Значний фактичний матеріал почерпнуто із статистичних збірників, масово-політичної літератури та періодичної преси.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим історичним дослідженням, в якому на основі численних документів і фактичного матеріалу аналізується діяльність народних університетів культури України у 50 - 80-і рр. ХХ ст.

Шляхом дослідно-експериментального аналізу виявлена ефективність різноманітних форм і методів організаційно-методичного забезпечення навчального процесу в народних університетах культури.

В джерелознавчому плані новизна дослідження полягає в залученні значної кількості фактичного матеріалу, почерпнутого як з архівів, так і з періодики, особливо з місцевої преси.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що зібраний фактичний матеріал, узагальнення, висновки і рекомендації можуть бути використані при підготовці фундаментальних праць з історії України, історії культури України, а також у розробці і читанні спецкурсів у вузах на гуманітарних факультетах.

На захист виносяться такі положення:

- Народні університети виникли за кордоном у ХІХ ст., в Росії і в Україні - наприкінці ХІХ ст. і набули широкого поширення на початку ХХ ст. Радянська влада використовувала різні типи і види народних університетів у роботі серед населення для ліквідації неписьменності.

- Народні університети були апробованою формою роботи серед дорослих, створювались вони на громадських засадах, протягом усього часу свого існування виконували різні функції. Вони відіграли значну роль в системі безперервної освіти

населення.

- Народним університетам культури належить особливе місце в діяльності культурно-освітніх закладів.

- Аналіз і характеристика тематичної спрямованості і змісту навчального процесу в народних університетах культури засвідчує, що вони сприяли естетичному вихованню слухачів.

- Створення розгалуженої мережі, організація керівництва, забезпечення кадрами викладачів, як і систематична робота з контингентом слухачів народних університетів, знаходились під жорстким контролем партійних органів.

- Правляча партія використовувала народні університети культури як форму масово-політичної роботи серед широких верств населення для пропаганди комуністичних ідей.

- Народні університети культури були невід'ємною складовою частиною системи культурно-освітніх закладів. Слухачі університетів брали активну участь у діяльності колективів художньої самодіяльності, клубів за інтересами та в інших формах роботи культурно-освітніх закладів.

- Аналіз діяльності народних університетів культури показує, що поряд з позитивним досвідом, в їх організації мали місце суттєві недоліки, втрати, невирішені питання, зокрема формальність, поверховість, заорганізованість тощо.

- В умовах незалежної України доцільно було б вдатися до меценатства для використання позитивного досвіду, набутого народними університетами культури в справі естетичного виховання впродовж всієї історії їх функціонування.

Апробація наслідків дослідження. Дисертація неодноразово обговорювалася на засіданнях кафедри теорії та історії культури КДК.

Основні положення і висновки дослідження викладені в публікаціях автора, апробовані в доповідях і повідомленнях на

наукових конференціях, а також в лекціях і семінарських заняттях при читанні нормативного курсу з історії культури України в Київському державному інституті культури.

Структура. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

У вступній частині дисертації обґрунтована актуальність обраної теми, здійснено огляд літератури і основних джерел, визначені мета та завдання, об'єкт, предмет і хронологічні межі дослідження, окреслені наукова новизна та практичне значення дисертації, сформульовані положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Становлення і розвиток народних університетів на Україні" досліджується історія виникнення цих громадських навчальних закладів, показана їх роль у сприянні самоосвіті дорослих, культурному розвитку і підвищенню професійного рівня трудящих.

Народні університети як навчальні заклади, що мали своєю метою поширення елементарних загальноосвітніх і професійних знань, вперше виникли у XIX ст. в країнах Західної Європи - Данії, Великобританії, Німеччині, Бельгії, а також в США. Вони організовувалися, як правило, при різних університетах і користувалися підтримкою з боку урядів.

Навчальний процес у них поставав як читання курсу популярних лекцій з одного якогось предмета, а також із написання слухачами письмової роботи, яка перевірялася лектором, та з бесіди після лекцій. В народних університетах навчальний процес мав характер дискусійного клубу.

В царській Росії народні університети почали організовуватися як навчальні і культурно-освітні заклади для дорослих спочатку у вигляді систематичних курсів і були справою приватної ініціативи. Царський уряд ставився до їх організації з підозрою і недовірою.

Громадський характер, вільний доступ до них кожного бажаючого, гнучкість організаційних структур та навчальних програм,

різноманітність освітніх напрямків давали можливість кожній людині задовольнити свої потреби в освіті.

Історія народних університетів України бере свій початок у другій половині XIX ст., коли з'явилися перші курси масового навчання трудящих. В дореволюційний період вони були одним із ефективних засобів боротьби з неписьменністю. Перші масові курси, що з'явилися в Києві, пізніше здобули назву народних університетів. У травні 1863 року ректор Київського університету св.Володимира звернувся до вченої ради з пропозицією відкрити у 1864 році "особливі публічні лекції для сторонніх осіб з предметів найбільш цікавих для публіки у формі посиленій для кожного", бо "в теперішній час потреба в університетській освіті не обмежується лише студентами, а починає охоплювати усі верстви населення". Вчена рада 16 голосами проти 4 підтримала пропозицію ректора, але Міністерство освіти, погодившись з корисністю починання, відмовило включити у кошторис витрати трьох тис. крб. на організацію безкоштовних систематичних лекцій для народу.¹

В 1894 році Одеське товариство природознавців відкрило систематичні курси з природознавства, на яких читалися публічні лекції з історії, географії, зоології, політичної економії та хімії. Вже 1897 року число людей, які були охоплені навчанням на таких масових курсах, досягло 3700 чол.² Для організації лекцій на цих курсах Одеська Дума 1896 року асигнувала 1 тис крб., а 1898 року, враховуючи велику популярність лекцій, збільшила суму до 3558 крб.³ Аналогічний лекторій був організований 1897 року у Харкові для 160 постійних слухачів.

Масове створення народних університетів припадає на період революції 1905-1907рр., зокрема в губернських містах України - у

¹ Центральний державний історичний архів України: Ф.707. - Оп.29. - Од.зб.268. - Арк.1-7.

² Медынский Е.Н. Внешкольное образование, его значение, организация и техника. - М.: Наука. 1918. - С.30.

³ Там само.

Києві, Харкові, Слісаветграді, Одесі і Херсоні.¹

Пореволюційний період характеризується професіоналізацією народних університетів. Царський уряд з постійною підозрою ставився до діяльності народних університетів, хоча, як правило, їх очолювали особи, які не викликали підозри. Становлення і розвиток народних університетів у дожовтневий період були пов'язані перш за все з соціальними і політичними умовами того часу. Мережа народних університетів до революції була мало розгалуженою. Вони зосереджувалися головним чином у великих містах, не мали міцної фінансової бази, що створювало серйозні перешкоди для їхньої роботи.

Після жовтневого перевороту, одночасно з широким рухом за ліквідацію неписьменності, розпочалася й перебудова всієї системи народної освіти, розгорнулася робота щодо перевиховання старої і формування нової інтелігенції, створювалися різноманітні типи шкіл для дорослих, в тому числі і народні університети, а також їх різновид - робітничі університети.

Г основу діяльності народних університетів у перші роки радянської влади були покладені деякі нові принципи, такі як державний характер позашкільного навчання, зв'язок з політикою і культурою, право народів вчитися рідною мовою,

У травні 1919 року на I Всеросійському з'їзді організаторів позашкільної освіти була прийнята резолюція "Про пролетарський університет", в якій цей тип школи для дорослих визначався як "необхідна організація для підготовки з середовища робітничого класу відповідальних працівників соціалістичного будівництва".¹

Після закінчення громадянської війни у зв'язку з розгортанням політики українізації повсюди почали створюватися пролетарські, робітничі, недільні та інші види народних університетів, а в 30-і роки - колгоспні, радгоспні, санітарної культури, народної освіти, батьківські, культурмійські народні університети. Перший культурмійський

¹ Климочкина Н.Я. Народные университеты в России: 1905-1907 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - М., 1976. - С.33.

університет в Україні було відкрито 21 березня 1932 року в Києві. З часом їх почали називати університетами культури, їх мережа значно розширилася. В передвоєнні і повоєнні роки вони функціонували, практично, у всіх містах і робітничих центрах України.

В другому розділі “Розвиток мережі, кадрове забезпечення і організаційне керівництво народними університетами культури” розглядаються питання пов’язані з організацією їх функціонування в досліджуваній період. Акцентується увага на історичній необхідності розвитку таких навчальних закладів на громадських засадах, розкривається механізм партійного керівництва державними органами і громадськими організаціями, причетними до їх створення, розширення мережі, до кадрового забезпечення викладачами тощо.

У постанові ЦК Компартії “Про роботу університетів культури”, що була прийнята в 1960 році, їх головне завдання вбачалося “в тому, щоб сприяти підвищенню комуністичної свідомості широких народних мас, їх ідейно-естетичному вихованню, пропаганді нових досягнень науки, техніки, передового досвіду”.² ЦК компартії зобов’язував місцеві партійні комітети “забезпечити постійне керівництво народними університетами, систематично контролювати зміст їхньої діяльності, виявляти турботу про розробку програм та підбір лекторів, спрямовувати роботу установ культури, товариств по розповсюдженню політичних та наукових знань, профспілок, комсомолу і творчих спілок на поліпшення їх діяльності”.³

До організації народних університетів культури були причетні як партійні і комсомольські організації, так і державні органи та творчі спілки, що засвідчує спільна постанова президії всесоюзної організації Товариства “Знання” і колегії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти, Міністерства культури СРСР і секретаріату ЦК ВЛКСМ від 11 березня 1964 року “Про дальший розвиток народних

¹ Внешкольное образование. -1914. - №4-6. - С.174.

² Сборник документов о развитии народных университетов в СССР. - М.: Знание, 1971. - С.5-10.

³ Там само.

університетів”.

В розділі наголошується, що організаторами народних університетів культури в Україні були Міністерство культури, Міністерство освіти, Міністерство вищих і середніх спеціальних закладів, Товариство поширення наукових і політичних знань, пізніше - Товариство “Знання”, профспілки, творчі спілки. Проте безпосередньо причетними і найбільш зацікавленими в їх організації і діяльності були партійні і комсомольські комітети. Це пояснюється тим, що компартія намагалася впливами одночасно на всіх членів радянського суспільства.

Для об'єднання комуністів на ґрунті ідей марксизму-ленінізму була запроваджена система партійної освіти, для прямого впливу на комсомольців - система комсомольської освіти, а для ідейного впливу на основну масу населення - система так званих масових форм пропаганди, куди, до речі, поряд з системою економічної освіти, з школами компраці, народними школами, ленінськими народними школами і університетами входили, більше того, займали провідне місце в ній народні університети культури. Постійна і пильна увага партійних і державних органів до народних університетів культури свідчить про важливу роль, яка відводилась їм.

Важливою особливістю народних університетів культури було те, що вони були не тільки центрами інформації і пропаганди, але й важливою формою самоосвіти, сприяли виробленню системи знань, проникненню у логіку та історичну послідовність розвитку тих чи інших проблем. Вони мали спеціально розроблені програми, які враховували інтереси слухачів, використовували різноманітні форми організації навчального процесу, здійснювали контроль над засвоєнням знань слухачами, використовували слухачів для організації різних форм клубної роботи.

У розділі відзначається, що методичні ради, які діяли при Міністерстві, управліннях і відділах культури, а також на рівні республіканського і обласних, міських і районних організацій Товариства “Знання” провели велику і корисну роботу для розробки

навчальних планів, програм, іншої методичної літератури для забезпечення навчального процесу в народних університетах культури. У зв'язку з тим, що до організації навчального процесу було причетне Товариство "Знання", яке мало змогу фінансово забезпечити його, до їх діяльності залучалися кращі представники наукової і творчої інтелігенції: академіки, заслужені діячі науки і культури, доктори наук і професори, народні і заслужені артисти, письменники, поети, композитори, мистецтвознавці тощо.

А це, в свою чергу, викликало інтерес слухачів до навчання. Слід відзначити, що в системі партійної і комсомольської освіти переважав здебільшого формалізм, люди йшли на заняття під тиском статутного обов'язку, тоді як у більшості народних університетів культури панувала атмосфера добровільності і зацікавленості. Слухачі приходили на заняття не стільки під тиском партійних, комсомольських чи профспілкових організаторів, скільки для спілкування з цікавими людьми і для здобування певних знань в галузі культури і мистецтва.

В третьому розділі "Основні засоби, форми і методи організації навчального процесу в народних університетах культури" розглядаються питання методики організації навчального процесу.

Навчально-виховна робота в університетах культури здійснювалася в різних організаційних формах, які відрізнялися одна від одної характером взаємопов'язаної діяльності викладачів та слухачів, мірою їх самостійності, їх кількістю, організаційною структурою. Характер діяльності викладачів та слухачів кожної форми навчально-виховної роботи визначався освітніми завданнями, змістом та методами навчання.

Важливим фактором, який визначав особливості роботи народних університетів культури, був специфічний контингент слухачів, який характеризувався великою строкатістю за рівнем підготовки, соціальним статусом тощо.

Форми навчальних занять значною мірою визначалися віковими

запитами слухачів. Це виявлялося у різному ставленні їх до навчання, в глибині і характері спрямованості пізнавальних інтересів, в різній мірі підготовки до самостійної роботи, в культурі розумової праці, у вимогах до змісту та методів навчання.

В народних університетах культури найчастіше застосовувалися масові, групові та індивідуальні форми навчання.

Специфіка естетичної освіти, добровільний характер навчання в народному університеті культури, яке, як правило, здійснювалось у вільний для населення час, створювали відповідні труднощі в застосуванні таких складних організаційних форм навчання, як практичні заняття і самостійна робота слухачів. Тому можна вважати найбільш ефективним використання даних форм, по-перше, у поєднанні їх з більш простими і популярними формами і, по-друге, у визначенні життєво важливої, практично вагомої мети навчання, яка відповідала б інтересам слухачів, стимулювала активне опанування знаннями, вміннями, навиками шляхом самостійної роботи.

Характерними для народного університету і досить широко представленими в ньому були форми, які несли елементи ідейно-художнього та естетичного впливу, відпочинку і розваг. Тому вдосконалення форм ідейно-художнього виховання в народних університетах культури здійснювалось шляхом органічного поєднання навчання з художніми і естетичними заходами, відпочинком і розвагами.

У діяльності багатьох народних університетів широко використовувалися форми і методи, які включали спілкування, обмін думками, потребами слухачів. У розділі наголошується, що вибір і співвідношення різноманітних форм і методів навчальних занять в значною мірою залежать від мети, змісту освіти, рівня її складності, особливостей складу слухачів, їхніх інтересів. Всі вони мали на меті озброїти слухачів знаннями основ марксистсько-ленінського вчення, формувати художній смак, прививати потребу відвідувати виставки, музеї, театральні прем'єри, брати участь в діяльності клубів тощо.

В четвертому розділі "Тематична спрямованість, зміст і ефективність діяльності народних університетів культури", розглядаються питання доцільності їх функціонування.

Важливими умовами роботи народних університетів культури були правильний вибір тематичної спрямованості і побудова змісту навчання. Зміст навчання, як відомо, визначається навчально-тематичними планами і програмами. Кожен народний університет культури мав свій, особливий навчально-тематичний план. У кожному конкретному випадку необхідно було чітко з'ясувати для чого здійснюється навчально-виховний процес, на що і на яку конкретно аудиторію він зорієнтований.

Ідейно-виховна функція народних університетів передбачала включення до навчально-тематичних планів суспільно-політичних питань: вивчення рішень з'їздів, пленумів ЦК, окремих постанов з питань внутрішньої і зовнішньої політики Радянської країни. Враховувалася й інша важлива вимога - необхідність зв'язку теорії з практикою т.з. комуністичного будівництва, завданнями соціального, культурного розвитку конкретного виробничого колективу, регіону і суспільства в цілому.

Крім того навчальні плани і програми були розраховані на систематичність курсу, на його доступність для засвоєння слухачами. Систематичність була основою кожної галузі мистецтва, етики чи естетики в суворо логічній послідовності.

В народних університетах культури на факультетах естетики програми склалися в основному з урахуванням проблемних, світоглядних питань. Пигома вага теоретичного матеріалу в них складала близько 50 відсотків. Зрозуміло, що головним засобом естетичного виховання трудящих у народних університетах культури було мистецтво. Але засоби самі по собі не мали ефективного впливу. Процес естетичного виховання мусить передбачати певні прийоми цілеспрямованого впливу.

У народних університетах при добровільному їх відвідуванні у

вільний час особливо важливо і складно було організувати роботу з творами мистецтва, викликати до них інтерес слухачів. Тому в більшості випадків практикувалося проведення науково-популярних лекцій, вечорів-зустрічей з професійними митцями та художниками, організація творчих вечорів учасників художньої самодіяльності та виставок, диспутів про творчість місцевих умільців, проведення циклу вечорів "Захоплення та колекції", колективні перегляди телепередач, спектаклів, концертів з наступним обміном думками.

В розділі на конкретних фактах, зібраних у процесі соціологічних досліджень безпосередньо самим дисертантом, показана ефективність роботи народних університетів культури. Вона полягала передусім в активній участі слухачів у художній самодіяльності, в діяльності клубів за інтересами та в інших формах клубної роботи.

У висновках дисертації узагальнено і підведено підсумки наукового дослідження. Зокрема наголошено, що народні університети культури, як позашкільні навчальні заклади, що працювали на громадських засадах, були виправданою формою масового впливу на людей, сприяли підвищенню освітнього рівня слухачів і їх естетичному вихованню. Крім того університети прищеплювали слухачам почуття колективізму, сприяли естетичному вихованню і в цілому робили корисну і добру справу.

Головні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Интерес слушателей как фактор совершенствования деятельности народного университета культуры // Тез. докл. респ. науч.-практ. конф. преподавателей и аспирантов вузов культуры и искусства: Задачи дальнейшего развития социалистической культуры и искусства в свете решений XXVI съезда КПСС: 10-25 сентября 1981. - Харьков, 1981. - С.70-71.
2. Интернациональное и патриотическое воспитание слушателей народных университетов культуры // Актуальные вопросы патриотического и интернационального воспитания средствами

- культуры и искусства: Тез. докл. респ. науч.-практ. конф. преподавателей и аспирантов вузов культуры и искусства. 30 марта -1 апреля 1982 г. - Одесса, 1982. - С.47-48.
3. Учебно-тематический план и программа народных университетов культуры для культпросветработников. - К., 1983. - 30 с.
 4. Просвітницька діяльність закладів культурно-дозвільної сфери // Тези наук. конф. викладачів та аспірантів культурологічного ф-ту: Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах. - К., 1984. - С.82-84.
 5. Методические рекомендации по использованию в учебном процессе форм учебно-исследовательской работы студентов. - К., КГИК, 1987. - 20 с. (у спів. авт.)
 6. Методические рекомендации по организации самостоятельной работы студентов. - К., 1988. - 167 с. (у спів. авт.)
 7. Отчёт о выполнении первого этапа хоздоговорной темы 02-88: Целевая комплексная программа социально-культурного развития г.Славутич на XII пятилетку и до 2000 года: Предложения по более рациональному размещению сети типов и видов культурно-просветительных и спортивных учреждений и их наполняемости в городе Славутич, - Чернобыль: УОП ПО "Комбинат". - 1988. - 77 с. (у спів. авт.)
 8. Отчёт о выполнении первого этапа хоздоговорной темы 02-88: Целевая комплексная программа социально-культурного развития г.Славутич на XII пятилетку и до 2000 года: Пути планового обеспечения баланса трудовых ресурсов культурно-просветительных учреждений г. Славутич, - Чернобыль: УОП ПО "Комбинат". - 1988. - 115 с. (у спів. авт.)
 9. Выработка модели духовных потребностей жителей г.Славутич до 2000 г. - Чернобыль: УОП ПО "Комбинат", 1989. - 134 с.(у спів. авт.)
 10. Народное творчество жителей г. Славутич. Районирование.

Види творчества. (Соціологічні дослідження. Методологічні рекомендації). - Чернівці: УОП ПО "Комбінат", 1989. - 98 с. (у спів. авт.)

11. До проблем формування національної свідомості сучасного спеціаліста // Зб. матеріалів Міжн. наук. конф. 20-23 листопада 1993: Бібліотека у демократичному суспільстві. - К., 1993. - С.60-62.
12. Народні університети культури в системі культурно-просвітницьких закладів // Міжвід. Зб.: Питання культурології. - К., 1997. - С.43-48.
13. Народні університети-джерело збереження культури України // Вісник Книжкової палати, 1997. - №5. - С.31-33.
14. Важлива форма безперервної освіти // Бібліотечний вісник. - 1997. - №4. - С.24-26

Мацеборко В.Т. Народные университеты культуры Украины и их деятельность в 50-80-е годы XX ст.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 - Теория и история культуры.

В диссертации освещены вопросы создания и развития народных университетов на Украине. Показано развитие сети, кадровое обеспечение, организационное руководство народными университетами культуры в 50-80 гг. XX ст. Раскрыты основные средства, формы и методы, а также тематическая направленность, содержание и эффективность деятельности народных университетов культуры по эстетическому воспитанию трудящихся.

Matceboroko, Valentina. The Folk Universities of Culture of Ukraine And Their Functioning in 50 - 80s XX centuries.

Thesis for the competition to get the degree of the candidate of the historical sciences according to the specialities 17.00.01 - theory and history of culture. Kiev State Institute of Culture. Kiev, 1997.

The thesis illustrates problems of the creation and development of the folk universities of culture in Ukraine in the late XIX-th - first half of the XX-th centuries. It is described the evolution of network, providing with specialists and organisational leadership of the folk universities of culture in 50 - 80-th years. It is disclosed main means, forms, methods, and also subject orientation, support and effectiveness of the education.

Ключові слова: народні університети культури, навчальний процес, форми і методи навчання.

435436

AB 37.735